

TÖRELERİMİZDE KADININ YERİ

Prof. Dr. İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU

İbni Fadlan, Seyahatnâme'sinde Orta Asya'da kadın olsun, erkek olsun çıplak yıkanan Müslüman Türklere rastladığını ve fakat bu insanların namus ve onurlarını korumada son derecede titizlik gösterdiklerini yazmıştır.¹ Ancak yıkanma durumunun, her Türk boyunda böyle olduğu söylenemez. Müslüman Türkler genel ilke olarak, aşırılığa karşı olmuşlardır. Kadına, törelerine ve inançlarına göre değer vermişlerdir.

İlk Çağ'da Türk kadını, toplumsal faaliyet ve hareket bakımından erkekten pek farklı olmamıştır. Savaş oyunlarına katılmış, av için gayret sarfetmiş, ok atmış ve kılıç kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerde de bu töre uzun süre devam etmiştir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki 3. Oğuznâme'de adı geçen Bamsı Beyrek, alacağı eşte avcılık, savaş yeteneği ve ata binme ustalığı istemiştir. Dede Korkut Oğuznâmeleri, kadının toplum işleri yönetilirken erkekle birlikte faaliyette bulunduğunu ifade etmektedir. Türkler'de at, kılıç ve kadın kutsal sayılmıştır.

İbni Batuta, Seyahatnâme'sinde 13'üncü yüzyılın başlarında Anadolu'daki aile hayatı ve konukseverlik hakkında bilgi vermiştir. Konya ve Alanya gibi birçok şehirlerde konuk kalan İbni Batuta, Türklerin kendisini eşleri ve çocuklarıyla birlikte ağırladıklarını kaydetmiştir. Kadınların bu sosyal durumunu başka Müslüman ülkelerde görmediğini de yazmıştır.

Türkler İslâmlaştıktan sonra Selçuklular, kadına karşı saygılı olma geleneğini sürdürmüşlerdir. Onların sosyal faaliyetlerine izin vermişlerdir. Daha sonraları, kentlerde Arap, İran ve Bizans âdetleri yerleşmeye başlamış, ancak kırsal yerlerde Türk töresi canlılığını daha iyi korumuştur.

İslâmiyet, hür kadınların bazı süs yerleri dışında, örtünmeleriyle ilgili buyruklar içermektedir, ancak bu buyrukların yorumu zamana ve ülkelere göre değişmiştir. Bu konuda Kuran'da şöyle buyurulmuştur: "Ey Peygamber! Kendi eşlerine, kızlarına ve inananların kadınlarına de ki: Dış elbiselerini üzerine alıp örtünsünler. Bu onların tanınmalarına, eziyet

¹ İbni Fadlan, Seyahatnâme, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. I-II, s. 63 ve 73. (çev: Dr. Lütfi Doğan, Ankara 1954)

edilmemelerine daha uygun olanıdır. Allah çok bağışlayan ve merhamet edendir” (Ahzâb Suresi, ayet: 59). Bu ayetin, Hz. Ömer’in, Hz. Muhammed’den şu dilekte bulunması üzerine geldiği kaynaklarda yazılıdır: “Ey Allah’ın elçisi, Sen’in evine iyisi de gelir, kötüsü de; inananların annelerine örtünmelerini buyursan daha iyi olur.” Bu sebeple söz konusu olan ayetin daha çok Hz. Muhammed’in eşleriyle ilgili olduğu belirtilmiştir. Ahzâb Suresi’nin 32. ayetinde: “Ey Peygamber kadınları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz” bildirisi vardır. Aynı surenin 33. ayetinde ise: “Kırta kırta yürümeysiniz” uyarısı görülür.

Bu ayette şöyle buyrulur: “Onlardan (yani Peygamber’in hanımlarından) bir şey istediğiniz zaman, perde arkasından isteyin. Bu hem sizin hem de onların kalpleri için daha temizdir...” İbni Abbas’tan rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed, bazı kimselere zaman zaman evinde yemek yedirirdi. Konuklar buna alıştıklarından bazan yemekten çok önce gelip bekler, yemekten sonra da uzun uzun otururlardı. Hz. Muhammed bu durumdan sıkılıyor ve fakat nezaket gereği bir şey demiyordu. Bunun üzerine sözü geçen ayet indirildi.²

Evlenme ümidi kalmamış kadınlar için de şu ayet inmiştir: “Evlenme ümidi kalmamış, oturan kadınların süs yerlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendilerine bir günah yoktur. Bununla birlikte erdemli davranmaları kendileri için hayırlıdır” (Nur Suresi, ayet: 60). Görülüyor ki bu ayette yaşlı kadınların dış elbiselerini çıkarmalarına izin verilmiş, ayrıca amacın erdemli davranışta olduğu hatırlatılmıştır.

İslâm’da çeşitli ülkelerde, değişik zamanlarda, farklı yorumlarla uygulanan ve bütün kadınları kapsayan buyruklar ise Nur Suresinin 31. ayetindedir. Bu ayetin mealen anlamı şöyledir: “Mümin kadınlara de ki: Bakılması haram olan şeylerden gözlerini sakınsınlar, iffet ve namuslarını korusunlar. Süs yerlerini, görünenleri dışında açmasınlar. Örtülerini yakaları üzerine salıversinler. Ziyetlerini başkalarına açmasınlar.”

Kuran yorumcuları, “süs yerlerini görünenleri dışında” deyiminden, bedenın “açık bulundurulması töre olarak yerleşmiş ve doğal sayılmış” bölümlerinin kastedildiğinde hemen hemen uyuşmuşlardır. Örtünme hakkındaki ayetin, giyim ve kuşamda gelenek ve göreneğe önem verdiğini birçok bilgin ifade etmiştir. Esasen İslâm hukukunda gelenek ve göreneğin önemli bir yeri vardır. Hatta Hanefiye ekolünün kurucularından İmam

² Süleyman Ateş, Kuran-ı Kerim Meali, İstanbul (tarihsiz), s. 391.

Muhammed: “Gelenekle sabit olan hususun nasla, yani dinî emirle, kabul edilmiş sayılacağını” söylemiştir.³ Gelenek ve göreneğin İslâm’daki önemini, Malik b. Enes’in ifadeleri de açıkça ortaya koymuştur. Hatta Halife Harun Reşit ona: “Senin al-Muvatta adlı eserini Kâbe’ye asalım, herkes okusun, uygulama birleşsin” demiştir. Bu öneriye Malik, karşı çıkarak her ülkeye göre değişik gelenek ve hukuk anlayışının olacağını, bilimin kendi kitabından ibaret bulunmadığını ifade etmiştir.

Hz. Muhammed: “Her devrin adamı, her devrin sözü vardır. Ben dine ilişkin bir şey emredersem ona uyunuz. Dünyaya ilişkin işlerinizi siz benden daha iyi bilirsiniz. Onları bildiğiniz ve tecrübeniz üzere yapınız” buyurmuştur.⁴

Kuşkusuz örtünme hususunda Nur Suresi’nin 31. ayeti çeşitli biçimlerde yorumlanmıştır. Hz. Muhammed’in özellikle hayâya, yani utanmaya önem verdiği bilinmektedir. Bazı tefsirciler, namusu korumak için söylenmiş utanma hakkındaki hadislerle dayanarak örtünmede aşırı yorumları tercih etmişlerdir. Oysa ki Hz. Muhammed, hadisleriyle namusa ve ruh temizliğine önem vermiştir. Bu sebeple: “Sizin en hayırlınız, ahlâkı güzel olanlarınızdır” buyurmuştur. Kuran’da da: “Allah katında en üstün olanınız, en çok iyilik yapanlarınızdır” buyurulmuştur. Cennetlik olduğu müjdelenen Talha’nın kızı Aişe (Hz. Ebu Bekr’in torunu), örtünme hususunda serbest davranarak (tesettüre riayet etmeksizin) çarşıda, pazarda dolaşmış ve fakat Hz. Muhammed tarafından engellenmemiştir.⁵ Son derece ahlâklı ve güzel olan bu seçkin kadın, erkeklere okuma yazma öğretmekle de meşgul olurdu. Ayrıca bu saygı değer kadın, sağlam hadisleri, rivayetleri, görgüsü ve edebiyat bilgisiyle de tanınmıştır. Şifa Hatun’un Hz. Ömer tarafından çarşı ve pazarları kontrol etmekle görevlendirildiği de bilinmektedir.⁶ Yine Veda Hacci’nda, ihramlı kadınların yüzü açık halde erkeklerin yanından geçtikleri bilinmektedir. Hz. Muhammed, Hac için ihrama giren kadınların yüzlerine peçe örtmemelerini, ellerine eldiven takmamalarını emretmiştir. Bu husus tanınmış hadis kaynağı olan Termizi’nin Sünen’inde ve Ebu Davud’un Sünen’inde de doğrulanmıştır. Bu konuda Malik b. Enes’in Muvatta’sında da bilgi vardır. Ayrıca Hz. Muhammed, cariyeye olan, yani efendisine hizmetle yükümlü bulunan

³ İbrahim Ağâh Çubukçu, Atatürk ve Lâiklik, Atatürkçülük (İkinci kitap), Ankara 1983, s. 341.

⁴ Necip Bilge, Lâiklik, Belleten, c. XLII, sayı: 168.

⁵ Mehmet Zihni, Meşahir ün-Nisa, c. II, İstanbul' 1925, s. 18-19.

⁶ Ahmet Çelebi, İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi, İstanbul 1978, s. 336.

kadınların namaz kılariken başlarını açmalarını emretmiştir.⁷ Bu tür kadınlara namazda ısrarla başlarını açmalarını söylemiştir. Onlara, hür kadınlardan ibadette dahi farklı kıyafet tavsiye edilmesi, gelenek ve göreneğin etkisiyle olmuştur. Hz. Muhammed, cariyelerin namazda başlarını açmalarıyla namus arasında bir ilgi kurmamıştır. Elbette hür kadınların, namazda başlarını örtmeleri de bir yobazlık sayılmamıştır. Onlar sosyal yapıları gereği farklı tutulmuştur. Hz. Peygamber, örf ve âdeti dikkate alarak cariyelere de farklı uygulama yapmıştır.

İslâm'da "beyaz insanın siyah insana" veya "Arap'ın Acem'e, Acem'in de Arap'a üstünlüğü yoktur" ilkesi kabul edilmiştir. Müminlerin iyilik ve güzel davranışlarla üstünlük sağlayacakları bildirilmiştir, ancak imamlık yani siyasî ve dinî önderlik konusunda bu konu tartışmalara neden olmuştur, çünkü işin içine başka amaçlar karışmıştır. "İmam Kureyş'ten olur" ilkesinin korunmasını Şafîî, İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel istediği halde, Ebu Hanife, imamın bilgin, adaletli ve erdemli olmasının önemi üzerinde durarak Kureyş Kabilesi'ne mensup bulunmasını şart saymamıştır. Bu dört değerli bilgin törelerin, çevrelerinin, eğitimlerinin etkisiyle yorumlarını yapmışlardır. Kadınların örtünmesi konusunda Kuran ayetlerinin farklı yorumlanması, töreleri dikkate almaktan kaynaklanmış, İslâm'da ahlâkın önemli olduğunda bilginler uyuşmuşlardır.

Hz. Muhammed, ibadet dışında da sözü geçen ayetlerin uygulamasını farklı yaptırmıştır. Hür kadınların el, yüz ve ayakları dışında örtünmeleriyle ilgili farklı uygulamalar görüldüğü gibi, cariyelerin diz ve göbek aralarını örtmeleri zorunluluğu söz konusu olmuştur.⁸ Cariyelerin, o zamanki töre gereği, dizden aşağı, göbekten yukarı açık gezmelerine izine verilmiştir. Bazı yorumcular cariyelerin, bu şartlara ek olarak, sırtlarını da örtmesini uygun görmüştür, ama başlarının, kollarının ve gerdanlarının açık olduğunda İslâm hukukçuları uyuşmuşlardır. Hatta cariyelerin göğüsleri açık olarak dolaşmaları caiz görülmüştür.

Bunlardan başka sözü geçen ayetler bütün kadınları kapsadığı halde, örf ve âdet gereği, aşağı tabakadan sayılan kadınlar için örtünme kuralları uygulanmamıştır. Sözün özü, ayette mealen geçen "süs yerlerini,

⁷ Hacı Zihni, *Nimet-i İslâm, Kitab us-Salat*, İstanbul, s. 119. (Ayrıca cariyelerin başlarının açık olduğuna dair İbni Abidin'in *Reda ul-Muhtar*'ında da geniş bilgi vardır. Yine bu konuda Subhî'nin *Tabakat aş-Şafiiyyesi*'nin ikinci cildinin 207. sayfasında da bahsedilmiştir.)

⁸ Subhî, *Tabakat aş-Şafiiyye*, c. II, Mısır, s. 207.

görünenleri dışında açmasımlar” emri örf ve âdet dikkate alınarak Hz. Muhammed tarafından çeşitli biçimlerde uygulanmıştır. Ayrıca zamanla bazı yönetimler ya da örgütler, siyasetle kıyafeti birleştirmek istemişlerdir.

Bugün örtünme konusunun, Orta Afrika ülkeleri, Pakistan, Endonezya, İran ve Suudî Arabistan’da farklı yorumlarla uygulanması da örf ve âdetten kaynaklanmaktadır. İran ve Suudî Arabistan gibi ülkelerde örtünme, çok sıkı kurallar içinde yürütülmekle birlikte Pakistan, Endonezya ya da birçok Afrika ülkesinde Müslüman kadınlar, başları açık gezmeyi dine aykırı saymamaktadır. Hatta bu ülkelerden, omuzları açık olarak, heyecan ve dinî coşku belirtileri içinde, Kâbe’yi tavaf eden sayısız kadınlar vardır.

Eski Türklerde örf ve âdet gereği kadına saygı çoktu. İslâmlaştıktan sonra batıya göçlerde kadın-erkek birbirinden kaçmamıştır. Selçuklular döneminde Bacıyan-ı Rum örgütü toplumsal hizmetler vermiştir. İstiklal Savaşı’nda Sivas Valisi Reşit Paşa’nın eşi Melek Reşit başkanlığındaki “Anadolu Kadınları Vatan Savunması Derneği” Millî Kuvvetler’e yardım etmiş ve olumlu hizmetler vermiştir. Ayrıca Anadolu’da bu derneğin birçok şubelerini kuran Türk kadınları, millî bilinci canlı tutmuşlardır. Dinî inançları buna engel olmamıştır.

Bektaşılık Türk törelerinin etkisiyle oluşan dinî bir ekoldür. Bu ekol mensubu olan kadınlar, dinî toplantılara edepli bir biçimde katılmışlardır. Cem töreninde merasimi yöneten kişi, katılan kadın ve erkeklere şöyle söyler: “Ey canlar Cem’e gelen herkes, kadın olsun erkek olsun, birbirinin bacısı, kardeşidir. Kocasını saymayan, onu aldatan kadın; iftira eden, zina eden erkek Cem Evi’ne giremez. Burası bir hak yoludur. Bu yolda haram yenmez, yalan söylenmez. Üç şeyi hiç unutmayın: “Elinize, dilinize, belinize sahip olun...”⁹

Melâmîlik’te de kadınlara karşı hoşgörü vardır. Ülkemizde kırsal kesimde, kadın-erkek namus dairesinde bir arada çalışırlar. Burada Hz. Muhammed’in Eşi Hz. Aişe’nin bir sözünü de kaydedelim: “Ansar’ın (Medine halkının) kadınları, dinde bilgi öğrenmek hususunda utanmadıkları için ne mutludurlar.”

Yine sağlam kaynaklarda, erkeklerin nezaket ve hoşgörü içinde Müslüman kadınlardan ders aldıkları, İslâm’ın ilk yüzyıllarında kadınların çalışmalarına ve bilgi öğretmelerine engel olunmadığı kaydedilmiştir. Ayrıca güvenilir kaynaklarda, Hz. Ömer’in halife olduğu sıralarda bütçeyi

⁹ Ali Rıza Balaman, Gelenekler (Töre ve Törenler), İzmir 1983, s. 109.

düşünerek kadınların altın takmalarını yasakladığı, bunun üzerine camide namazdan sonra, kadınlardan birinin: “Ey Ömer! Allah’ın Elçisi’nin helâl kıldığı süs eşyasını törelerden kaldırmaktan ötürü utanmıyor musun?” dediği, bunun üzerine Hz. Ömer’in yasağı kaldırdığı kaydedilmiştir. Demek ki İslâmiyet’in ilk devirlerinde kadın-erkek arasındaki toplumsal ilişki oldukça hoşgörülüdür.

İslâm’da kadın haklarını kısıtlayıcı rivayet ve yorumlar olduğu gibi, kadınlara iyi davranılmasıyla ilgili buyruklar da vardır. Yüce Allah, Kuran’da: “Kadınlara iyi ve güzel davranınız” buyurmuştur.¹⁰ Hz. Muhammed de kadınların lehine olarak şöyle söylemiştir: “Kadınlara daima iyilik yapmayı alışkanlık haline getiriniz. Bir mümin, bir inanan kadına asla kızmasın, onun bir huyundan hoşlanmıyorsa, kuşkusuz başka bir huyunu sevecektir.”, “Sizin hayırlınız karısına iyi davranandır, ben kadınlara iyilik yapma konusunda sizin en hayırlınızım.”, “Müminlerin imanca en olgunu, ahlâki en güzel olandır. Sizin en hayırlınız, kadınlara en çok iyilik yapanlarınızdır.”, “Kim kız çocuğunu diri diri gömmez, onu alçak görmez ve erkek çocuğunu ona tercih etmezse Yüce Allah onu cennete kor.”¹¹

Ayrıca İslâm’da ulü-l-emre yani devletin yöneticilerine ve buyruklarına uyulması emredilerek toplumda huzur ve ahenk öngörülmüştür. Türk töresinde düğünlerde, bayramlarda ve acılı günlerde, kadın-erkek, duyguları paylaşmışlar, birbirlerinden kaçmamışlardır. Geniş olarak kırsal kesimde kadın, erkeğin yardımcısıdır. Kadın çalışmalara yardım eder. Hatta bazı yörelerde erkek karısına: “Dünya dört kulplu (tutamaklı) kazan, ikisinden ben, ötekilerden sen, birlikte tutacağız” der.¹²

Türk töresinde kadına verilen önemi ve İslâmiyet’in, çağa açık bir din olduğunu bilen Atatürk de kadın hakları üzerinde durmuştur. Bu konuda birçok özdeyişleri vardır: “Türkiye Cumhuriyeti’nde kadın, bütün Türk tarihinde olduğu gibi, bugün de en saygın yerde, her şeyin üstünde yüksek ve şerefli bir varlıktır.”, “Daha esenlikle, daha dürüst olarak yürüteceğimiz yol vardır. Bu yol, büyük Türk kadınına çalışmamıza ortak yapmak, hayatımızı onunla yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlâki, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve destekleyicisi yapmak yoludur.”, “Medeniyet’in esası, ilerlemenin ve kuvvetin temeli aile hayatıdır. Bu

¹⁰ Nisa Suresi, ayet: 19.

¹¹ İbrahim Agâh Çubukçu, İslâm’da Kadın Hakları, c. XXI, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1976, s. 41-42.

¹² Ali Rıza Balaman, Gelenekler (Töreler ve Törenler), İzmir 1983, s. 148.

hayatta yozlaşma, muhakkak sosyal, ekonomik ve siyasî bozulmaya neden olur.”, “Eşini mutlu edebilecek herkes evlenmelidir... Çocuk sahibi olmalıdır...”, “Onların (kadınların) zihinlerini ciddî bilim ve fenle süsleyelim. Namusu, bilimsel ve sağlıklı bir biçimde açıklayalım. Şeref ve gurur sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim...”¹³, “Dindeki örtünme, kadınlar için güçlüğe sebep olmayacak, kadınların toplumsal hayatta, ekonomide, geçimini sağlamada, ilim hayatında erkeklerle birlikte faaliyet göstermesine engel bulunmayacak basit bir biçimdedir. Bu basit biçim içtimalî heyetimizin ahlâk ve terbiyesine yabancı değildir.”, “Örtünme biçimi kadını hayatından, mevcudiyetinden ayırarak bir biçimde olmamalıdır.”¹⁴, “Aile, büyük insanlık toplumunun ahlâkî ve sosyal düzen altında doğduğu en küçük müessesedir.”, “Aile bir hayat arkadaşlığı olduğu kadar bir şeref ortaklığıdır.”¹⁵

Türk kadını İstiklal Savaşı'nda mermi taşıyarak, yaralılara bakarak, sosyal faaliyetler yaparak başta Atatürk'e olmak üzere Millî Kuvvetler'e yardım etmiştir. Atatürk daha birçok özdeyişle, eski Türk töresinde olduğu gibi, kadınlarımızın çabalarını, ahlâkî güzelliklerini, şereflerine düşkünlüklerini dile getirmiştir. Ahlâkın biçimde değil, ruhta oluştuğuna dikkati çekmiş, dürüst ve vatansız davranışa önem vermiştir.¹⁶

Sonuç olarak kadınlarla ilgili hususlarda törelerin büyük etkisi olmuştur. Bu etki, hem dinî yorumlar hem de Türk toplumsal hayatı açısından söz konusudur. Kısacası Kuran'ın söz konusu edilen ayetleri, törelerin etkisiyle, değişik zaman ve yerlerde farklı uygulanmıştır. Büyük Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuş ve Türk kadınına yaraşan değeri vermiştir. Türk aile yapısına, kafaları bilimle süslemenin önemine ve ahlâkî değerlerin gücüne dikkati çekmiştir.

¹³ Atatürkçülük, 3. Kitap, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1983, s. 153-157.

¹⁴ Atatürkçülük, 1. Kitap, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1982, s. 126.

¹⁵ Utkan Kocatürk, Atatürk ve Aile (Makale), Atatürkçülük, 2. Kitap, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1983, s. 205-207.

¹⁶ Sami Nabi Özerdim, Atatürkçünün Elkitabı, Ankara 1981, s. 146-148.